

Yaşamsal Bir Akılcı: Georges Canguilhem *

Paul RABINOW
(İngilizceden Türkçeye Çeviren: Taha TUNÇ)**

Georges Canguilhem 4 Haziran 1904'te Güneybatı Fransa'nın Castelnaudary kasabasında doğmuştur. Babası bir terzi olsa da Canguilhem kendisinin, kökleri toprak ile mevsimlerin ahenkli, döngüsel hayatına dayanan, duyarlılıkları meyve ağaçlarının

* 2018 yılında bu metni çevirmeye karar verdiğimde, izin almak amacıyla yazarı Paul Rabinow'la yazışmaya başladım. Bana cevaben "Canguilhem metnini çevirmek istemenden onur ve memnuniyet duyduğunu" iletti. Rabinow 2021'de vefat etti, bu çeviriyle ancak yayınlanma fırsatı buluyor.

Bu yazı François Delaporte'un Georges Canguilhem'in yazılarını bir araya getirdiği derleme *A Vital Rationalist: Selected Writings from Georges Canguilhem*'e (çev. Arthur Goldhammer, New York: Zone Books, 1994) takdim olarak yayımlanmış, daha sonra ufak değişikliklerle Rabinow'un makalelerinden oluşan *Essays on the Anthropology of Reason*'a (New Jersey: Princeton University Press, 1996, s. 80-90) dahil edilmiştir. Çeviride ilk baskı dikkate alınmıştır. Metnin başlığında yer alan *vital* sıfatı hem "önemli, hayati" hem de "yaşamsal, yaşama ilişkin" demek. Muhtemelen yazar çift anlamlılığı vermek istemiş. Son olarak, metindeki tüm köşeli parantezler bana ait. -çn.

** Araştırma Görevlisi | Research Assistant

Felsefe Bölümü, Edebiyat Fakültesi, Hacettepe Üniversitesi | Department of Philosophy, Faculty of Letters, Hacettepe University.

tahatuncm@gmail.com

Orcid Id: 0000-0002-1803-0107

Doi: <http://dx.doi.org/10.47614/arete.pfd.92>

Rabinow, P. (2023). "Yaşamsal Bir Akılcı: Georges Canguilhem. (Taha Tunç, Çev.). *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 3(2). 76-86.

yıllık döngüsüyle şekillenmiş köylü nesepten olduğunu, gözünde besbelli bir pırlıtyı da eksik etmeden ifade etmekten hoşlanır. Klasik bir terbiye görmüştür. Ulusal düzeydeki sınavlarda aldığı yüksek notlar sayesinde öğrenim görmek üzere Paris'e gitmiştir. Ortaya vardığında büyük başarı elde etmişti. Prestijli bir okul olan Henri IV Lisesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra 1924'te Fransa'nın en seçkin eğitim kurumu olan École normale supérieure'e¹ girmiştir. Buraya *yükselmesiyle* Jean-Paul Sartre, Raymond Aron ve Paul Nizan'la dönem arkadaşı olmuş; bu ekibe bir yıl sonra Maurice Merleau-Ponty de katılmıştı. Canguilhem sonradan yeniden yönelip entelektüel yaşamı boyunca geliştireceği konularla o zamanlar zaten ilgiliydi: Özellikle mezuniyet çalışması olarak sunduğu Auguste Comte'un düzen ve ilerleme teorisi üzerine makalesi, akıl ile toplum arasındaki ilişkiye yönelik ısrarcı ilgisinin başlangıcını gösterir – bu ilgiyi diğer güzide sınıf arkadaşları paylaşmış olsa bile Canguilhem oldukça kendine has bir tutum geliştirmiştir. 1924'te filozof Alain'ın Canguilhem'in “yaşam dolu, gözü pek ve hoşnut” (*vif, resolu et content*) olduğuna yönelik yargısı, neredeyse yüzyılın sonuna gelinmiş olsa dahi onun ruhunu yansıtmaya devam eder.²

Genç Canguilhem 1927'de öğretmenlik sınavını geçerek (*agrégé*), tüm École normale mezunlarından istenildiği gibi, aldığı eğitimin karşılığı olarak taşradaki liselerde seyahat ederek felsefe öğretmeye başladı. Bu yolculukları 1936'da lisede öğretmenlik yaptığı, bu esnada tıp eğitimine başladığı Toulouse'da son buldu. 1940'ta öğretmenlik görevinden istifa etti, çünkü Toulouse Akademisi Başkanına yazdığı gibi, Nazi yanlısı Vichy rejiminin doktrinini vaaz ederse felsefe öğretmenliği de (*agrégé*) yapmayacaktı.³ Elde ettiği vakitle tıp eğitimini tamamlama fırsatı buldu. Tevafuk o ki, Canguilhem (o dönem Sorbonne'a çağrılan) matematikçi filozof Jean Cavailles'in Strasbourg Üniversitesi'ndeki yerini hem felsefi hem siyasi anlamda aldı; Strasbourg Naziler tarafından ilhak edilince 1941'de yeniden Clermont-Ferrand'a geçti. Becerilerini kullanıma sunduğu önemli bir direniş grubunun oluşumuna katıldı. Neticede, Fransızların dediği gibi, yüzyılı kapsayan bir hayat söz konusu: Tıpkı çoğu yurttaşın hayatı gibi Canguilhem'inki de Fransa'nın payidar kurumları ile döneminin rastlantısal olaylarının konjonktüründe şekillenmiştir.

¹ Yüksek Öğretmen Okulu. –çn.

² Jean-François Sirinelli, *Génération intellectuelle: Khâgneux et normaliens dans l'entre-deux-guerres* (Paris: Fayard, 1988), s. 465.

³ A.g.y., s. 599.

1943'te Canguilhem "Essai sur quelques problèmes concernant le normal et le pathologique" [Normal ve Patolojiğe Dair Bazı Sorunlar Üzerine Deneme] başlıklı tıp tezini savundu. Yirmi yıl sonra önemli yeni düşünümlemlerle güncellenip İngilizceye on yıllar sonra *The Normal and the Pathological*⁴ olarak çevrilmesi, bu çalışmanın devam eden güncelliği ve istisnai dayanıklılığının kanıtıdır. Savaştan sonra, 1948'e kadar kalacağı Strasbourg Üniversitesi'ndeki görevine devam etti. Kurtuluş döneminin (*Libération*) önemli bir idari makamı olan felsefe genel müfettişliğini (*inspecteur général de philosophie*) ilk reddedişinden sonra, nihayet 1948'de, 1955'e kadar hizmet vereceği Sorbonne Bilimler Tarihi ve Felsefesi Kürsüsüne seçildi, Bilim ve Teknik Tarihi Enstitüsünün (*Institut d'histoire des sciences et des techniques*) yöneticisi olarak Gaston Bachelard'ın halefi oldu. on yıllar boyunca verdiği entelektüel ve kurumsal katkısının derin etkisi gibi gaddar bir müfettiş şöhreti günümüz Paris'inde canlılığını korumaktadır.⁵

Bilim Tarihi ve Felsefesi

Louis Althusser onu alıp "hakiki bilimin gerçekliğine duyduğu evhamlı saygı"yla donanmış halde sahaya inen bir antropologla kıyasladığında (Cavaillès, Bachelard, Jules Vuillemin ve Michel Foucault'ya olduğu kadar) Canguilhem'e övgüler düzmüştür.⁶ Mukayese, Canguilhem'in yönteminin bütünüyle net bir tarifi olmasa da açıklayıcı olabilir. Bruno Latour'unkiler gibi laboratuvar yaşamına dair daha katı etnografik çalışmalar, sonraları gelip de sırf doğaya dair birikimli bir anlayışı elde edebilen bir tek birleşik faaliyet olarak bilimin pozitivist ve idealist kavranışını düzeltmeyi, aynı zamanda kesin bilim fikrinin dağılmasını amaçlayacaktır – tahayyül edilebileceği üzere, Canguilhem'in konumuna uzak bir konumdur bu. Bununla birlikte Althusser'in ifadesi, Fransız üniversite sisteminin bilime yönelik kendi rasyonalist ve idealist yaklaşımlarıyla kutsallık atfettiği durağan evrenselcilikten Bachelard'ın önyak olduğu uzaklaşmayı yansıtır. Bachelard'a göre felsefenin yeni rolü, hakikat-üretim pratiklerinin tarihsel gelişimini çözümlenektir. Bilim felsefesi, bölgesel epistemolojiler çalışmasına, yani bilim

⁴ *The Normal and the Pathological* (New York: Zone Books, 1989); Türkçesi: *Normal ve Patolojik*, çev. Perge Akgün (İstanbul: Monokl, 2018).

⁵ Jean-Jacques Salomon, "Georges Canguilhem ou la modernité", *Revue de métaphysique et de morale*, no. 1 (Ocak- Mart 1985).

⁶ Louis Althusser, "Présentation", Pierre Macherey, "La Philosophie de la science de Georges Canguilhem", *La Pensée* 113 (1964): 51.

insanları, fizikçiler, kimyacılar, patologlar, anatomiciler ve benzerinin uyguladığı teori ve kavramların ayrıntılandırılmasına dair tarihsel düşünsemeye dönüşmüştü.

Canguilhem şu hususta açık ve ısrarcı biridir: Felsefe egemenliğini ve özerkliğini kaybetmiş olsa bile felsefeyi başarılı bir şekilde tamamına erdirmek gene de önemini korumuştur. Bilim insanının görevinin aksine epistemoloğun problemi “mevcut bilimsel hakikat kavramının geçici bir son nokta olduğu ve ancak olgudan sonra görünür olan kavramsal ilerleme düzenini” tesis etmektir.⁷ Hakikatler/doğruluklar bilim pratiklerinde bulunur; felsefe bu hakikatlerin çoğulluğunu, tarihselliğini, dolayısıyla da geçiciliklerini çözümlenmekle beraber, onların normatifliğini –eski usul Fransız bilim felsefesinin peşinden koştuğu gibi yasaya tabi kılmaz– tasdik eder. Epistemoloji hakikatin dikkatle işlendiği sürecin titiz betimlemesidir, nihai sonuçların bir listesi değil. Althusser’in övgüsü, bilimin var olmasını ve imtiyazlı bir konuma sahip olmasını hafife alır, fakat Foucault ile Pierre Bourdieu gibi Canguilhem de şundan hiç kuşku duymaz: “İnceleme nesnesi olarak sadece kaynaklar, icatlar, etkiler, öncelikler, eşzamanlılıklar ve ardılıkları almak, aslında bilim ile kültürün diğer veçheleri arasındaki farkı görememek demektir.”⁸ Latour’un, Fransız bilim felsefesi ve tarihinin anahtar simgesi dediği bu varsayım, Canguilhem’in ikamet ettiği akıl evinin bütün mimarisinin köşe taşıdır.⁹ Canguilhem’e göre bilim “deneyimin sınırlı bir kesiminde geçerli bir söylemdir.”¹⁰ Bilim, iş başındaki rasyonellik normunun keşfidir. Fakat Canguilhem bilime inandığı kadar bilimin tarihselliğine ve çoğulluğuna da inandı. Belirli tarihsel anlarda iş başında olan çeşitli bilimler vardır yalnızca: Fizik biyoloji değildir, on sekizinci yüzyıl doğa tarihi yirminci yüzyıl genetiği değildir.

Nitekim Canguilhem’e göre “bilim, kendisi bir tarih *olmayan* ve bir tarihe *sahip olmayan* nesnenin bilimi iken, bilim tarihi *kendisi* bir tarih olan ve bir tarihe *sahip olan* bir nesnenin –söylem– tarihidir.”¹¹ Bilim, yöntemlerini kullanarak doğayı nesnelere

⁷ Georges Canguilhem, “Introduction: The Role of Epistemology in Contemporary History of Science”, *Ideology and Rationality in the History of the Life Sciences* içinde (Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press, 1988), s. 9.

⁸ *A.g.y.*, s. 3.

⁹ Bruno Latour ve Geof Bowker, “A Booming Discipline Short of Discipline (Social) Studies of Science in France”, *Social Studies of Science* 17 (1987).

¹⁰ Georges Canguilhem, “L’Object de l’histoire des sciences”, *Études d’histoire et de philosophie des sciences* içinde (Paris: Vrin, 1968; 5. Baskı, 1983), s. 11; Türkçesi: “Bilimler Tarihinin Nesnesi”, çev. Taylan Tosun, *Bilim ve Mühendislik*, sayı 4, Şubat 1993, s. 33-45.

¹¹ *A.g.y.*, s. 16.

böler. Bu nesnelere bir bakıma ikincildir fakat türetilmiş değildir; hem inşa edildikleri hem de keşfedildikleri söylenebilir. Bilim tarihi, benzer bir dizi işlemi bilimsel nesnelere üzerinde uygular. Tarihsel söylemin nesnesi “bilimsel söylemin tarihselliğidir, öyle ki bu tarih, kendi iç normlarının rehberlik ettiği ama krizlerin de sekteye uğrattığı rastlantılardan ötürü, yani yargılama ve hakikat anlarından ötürü zikzaklar çizen bir tasarımı meydana getirir.”¹² Bu hakikatler her zaman tartışılabilir ve bir bakıma işlem halindedir, fakat sırf zorunsuzlar diye de daha az “gerçek” sayılamazlar. Bilim tarihi doğa tarihi değildir: Bilim tarihi, bilimi ne kendi yaşamöykülerini katan bilim insanlarıyla ne sonuçlar elde etmiş bilimlerle ne de (güncel pedagojik kullanımları olan) sonuçlarla özdeşleştirir. Bu tarz bilim tarihi fikrinin varsaydığı epistemolojik ve tarihsel iddialar tımsımsıdır ve bilimin sosyal incelemelerindeki çağdaş *doksa*'nın çoğuna ters düşer.¹³

Normal ve Patolojik

Canguilhem, üst düzey lise öğrencilerine yönelik sıradışı bir ders kitabı olarak tasarladığı, etik ve epistemolojiye dair felsefi incelemesi *Traité de logique et de morale*'i (Mantık ve Ahlak İncelemesi) 1930'ların sonunda yayımlasa da en bilindik çalışması, normal ve patolojinin bizzat tanımını araştırdığı tıp teziyle başlar. Bu çalışma sağlık hakkında düşünmeye dair büyük bir dönüşün sinyalini vermişti. Fransa'da tıp eğitimi önceleri normale ayrıcalık tanımıştır: Hastalık veya bozukluk, sabit olarak alınan değişmez bir normdan sapma olarak anlaşılıyordu. Tıbbi pratik bu normları bilimsel olarak kurmaya, pratiğin teoriyi takiben icra edilmesine, hastayı sağlıklı yapmaya, hastanın uzaklaştığı normu yeniden tesis etmeye yönelikti.

Biyoloji felsefecisi François Dagognet'nin net bir şekilde gözlemlendiği üzere, Canguilhem pozitivist bilim ve tıp süreçleri için oldukça belirleyici olan “normalleştirme mabedi”ne cepheden taarruz etmişti.¹⁴ Çevresiyle önceden verili bir ahenk içinde bulunmayan bir canlı olarak organizma sorusunu yeniden sorarak bunu yapmıştı. Hastalık durumunu oluşturan şey normatif ölçümler ve standart sapmalar değil, acı çekmedir. Normatiflik canlıyla ve o canlının çeşitliliğe gelmesiyle başlar. Doktorun tedavi ettiği her hasta farklı bir vaka sergiler; her vaka kendi tikelliğini gözler önüne serer. Canguilhem'in

¹² A.g.y., s. 18.

¹³ Canguilhem'in kitap olarak da yayımlanmış doktora tezi, *La formation du concept de réflexe aux XVII et XVIII siècles*.

¹⁴ François Dagognet, “Une Oeuvre en trois temps”, *Revue de métaphysique et de morale* no. 1 (1985): 30.

en ünlü aforizmalarından biri bu taşı tam gediğine oturtuyor: “Anomali, anormallik değildir. Çeşitlilik hastalığa işaret etmez.” Canlılarla birlikte normallik, etkinlik halini alır, durgunluk halini değil. Canguilhem’in akıl yürütmesi takip edilirse, sonuç şu olacaktır: “Bir sayı, hatta bir sabit sayı, bir tarzı, alışkanlıkları, bir uyarlılığı, hatta yaşamın altta yatan yaşamsallığını tercüme eder.”¹⁵ İnsanın vücut ısısının daha önce normal sanılan aralığın çok daha üstünde olmasının son zamanlarda keşfedilmesi bu noktayı gösterir. Normallik –Canguilhem’in değişmeyen konularından biri de budur– değişen koşullara, değişken ve çeşitlenen çevrelere uyum sağlama becerisidir. Hastalık, kendimizi normal olarak ölçmemize sebep olan belirli normlara, sabitlere indirgemedir. Normallik, etkinlik ve esneklikle birdir. Bundan dolayı da katıksız nesnel patoloji yoktur; değişen bir çevreyle hareketli ilişkiler içinde yaşayan bir canlı temel birimdir daha ziyade. Çarpıcı bir tersine çevirmeyi savunan Canguilhem, hastalığın, en nihayetinde tam da *sağlığı*, yani durağan normları, değişmeyen değerleri tanımlayan terimlerle tanımlandığının üzerinde durmuştu.¹⁶ Yaşam, hayatta kalmak adına bağlı kalınması gereken önceden konmuş ve herkes için geçerli değişmez bir dizi doğa yasası anlamında durağanlık değildir. Daha ziyade yaşam eylemdir, hareketlilik ve acıdır (*pathos*);¹⁷ ölüme direnmede kısmen başarılı, süregelen çabadır; Bichat’ın meşhur tanımını kullanacak olursak: “Yaşam, ölüme direnen işlevlerin toplamıdır.”

Canguilhem’in yapıtı bu ilkelerin tutarlı ve disiplinli bir tarihsel ispatı, sonuçlarının bir serimi olmuştur. Yaşamın kendi özgüllüğü vardır: “Yaşam, hangi biçimde olursa olsun, öz-düzenlenim yoluyla kendini korumayı barındırır.”¹⁸ Bu özgüllüğün sürekli olarak üzerinde durulabilir –doğrusu, *durulmalıdır* da– fakat hiçbir zaman ondan kaçınılamaz. Canguilhem’in vurgusu şudur: Tarihsel denemeler, tek bir kavram setiyle bir yaşam anlayışı belirlemenin peşinde olan Hans Jonas veya Maurice Merleau-Ponty’ninki gibi bir yaşam felsefesi değildir. Daha ziyade, Canguilhem’in sınırsız

¹⁵ A.g.y., s. 31.

¹⁶ A.g.y., s. 37.

¹⁷ Yun. *pathos* sözcüğü duygu ve hislere ilişkin şeyleri ifade ederken günümüz İngilizcesinde sözcük “acıma, acı çekme, dokunaklılık” ifade eder. Yazar İngilizcedeki sözcüğü felsefi anlamıyla genel olarak duygu ve his dünyasını ifade etmek için kullanmış; muhtemelen Canguilhem’in *pathologie, pathologique* kavramlarını da anırtmak istemiş. Buna istinaden yerine göre “acı (çekme)”, “ıstırap”, “tutku” kullanılabilir. –çn.

¹⁸ Georges Canguilhem, “The Question of Normality in the History of Biological Thought” (1973), *Ideology and Rationality* içinde (Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press, 1988; orijinalinin basım yılı 1973), s. 128.

yazılmış didaktik girişimleri, hem tedavi bilimleri dahil yaşam bilimlerinin yaşam kavramlarını nasıl eşzamanlı olarak oluşturduğunu hem de bu kavramların inceleme altındaki fenomenin, yani yaşam ve normlarının, bütünleşik bir parçası olarak görülmesi gerektiği yolları ortaya koyar.

Bu keşifleri vitalizme övgüye dönüştürmeme konusunda temkinli olmakla birlikte, Canguilhem, yaşama yönelik hem gündelik hem de bilimsel yaklaşımlarda “korunum”, “düzenlenim”, “uyarlama” ve “normallik” gibi değerlendirici kavramların sabit mevcudiyetini gösterir. “Biyolojik normal bir istatistiki gerçeklik kavramı değil de bir değer kavramı yapan şey, tıbbi yargıdan ziyade yaşamın kendisidir.”¹⁹ İnsanlığın özgüllüğü, doğanın geri kalanından ayrı olmasında değil, daha ziyade baş etmesine yardımcı olacak sistematik bilgi ve araçları yaratmasında yatar. Patolojiyle yapılan bütün bu sınıma, savuşturma, çevreyle kurulan bu etkin ilişki, bu normatif hareketlilik ve öngörme becerisi, insanlığın kavramsal meşgalesi onun sağlığı açısından asli bir meseledir: “Sağlıklı olmak, verili bir durumda normal olmak değildir sadece, aynı zamanda bu ve diğer olası durumlarda normatif olmak demektir. Sağlığın özelliklerini belirleyen, normu aşma imkânıdır; bu da alışlagelmiş normun ihlallerine tahammül edip yeni durumlar için yeni normlar oluşturma imkânını, yani ânlık normal tanımlar.”²⁰ Yaşam, bir normu takip eden etkinliktir. Fakat sağlık, normal olmak değildir; sağlık, normatif olmaktır.

Genel itibarıyla, kavramlar ile yaşam arasındaki ilişkiler üzerine düşüncüler, soruşturulmakta olan en az iki ayrı düzen olduğunun açığa kavuşturulmasını gerektirir. İlki, biçim olarak yaşam, “maddenin evrensel örgütlenişi” olarak yaşam (*le vivant*); ikincisi, kendi yaşamının farkında olan tekil canlının deneyimi olarak yaşam (*le vécu*). Fransızcada “yaşam/hayat” diyerek, hem “yaşamak” (*vivre*) fiilinin geniş zaman hali *le vivant* hem de geçmiş zaman hali *le vécu* kastedilebilir. Canguilhem bu konuda nettir: Yaşamın ilk düzeyi (biçim) ikincisini (deneyim) denetler. Canguilhem’in yapıtının apaçık konusunu teşkil eden şey yalnızca ilk düzey, yani yaşamın gücü ve biçim veren boyutları olmakla beraber, ikinci düzeyin mevcudiyeti nadiren de olsa hissedilmiştir.²¹

¹⁹ Georges Canguilhem, *The Normal and the Pathological* (New York: Zone Books, 1989; orijinalinin basım yılı 1943), s. 131.

²⁰ *A.g.y.*, s. 196.

²¹ Canguilhem, “Le Concept et la vie”, *Études d’histoire et de philosophie des sciences* içinde, s. 335.

Açıklayıcılığına karşın öncelik talebi, Canguilhem'in ısrarlı kavramcılığının deneysel çifti, değişmez refakatçisi olan ıstırap ve araştırmaya –tek kelimeyle, acıya/tutkuya– yönelik güçlü farkındalığı pek gizleyemez. Varoluş tutkusu, filozof da pedagoğ da olan bu hekimin dibindedir daima.

Doğrusu, pek saklı olmayan, gene de kendine özgü, ayrıksı olan bir varoluşçuluk Canguilhem'in tıp kavramını gölgede bırakır. Sartre ve Merleau-Ponty'nin erken dönem temalarının yankılarını rahatlıkla hissedersiniz; adeta farklı bir kayda aktarılıp kendine has bir sezikle oynatılmıştır. Canguilhem'in “özgürlüğe mahkum” ve “davranışın yapısı” çeşitlemeleri, farklı bir ses perdesinde bestelenmiştir. Kendi şahsı, bir çevreye uyum sağlamaya ve onu çevreleyen dünyayla önceden kurulmuş yakınlıkları olmayan kavram ve araçlar kullanarak davranmaya mahkumdur. “Yaşam dünyanın oyunbaz, kıvrak zekâsı olur; akıl ise kendi payına daha yaşamsal bir şey olarak belirir: Nihayetinde sade özdeşlik mantığını aşan bir mantık geliştirir.”²² Akıl ile yaşam karşı karşıya değil iç içe geçmiştir; fakat biri diğerini yasaya tabi kılmaz.

Yeni Bir Yaşam Anlayışı: Hata

Canguilhem'in bazı yaşam bilimleri tarihi uzmanları dışında İngilizce konuşan insanlar tarafından, gözde öğrencisi ve arkadaşlarından biri olan Michel Foucault'nun başarısının ardından tanındığını söylemek klişe halini aldı. Bütünüyle yanlış olmasa bile, böyle bir değerlendirme, Canguilhem'in çalışmasında Foucault'nun ilgisini bu kadar cezbeden şeyin ne olduğunu sormazsak yetersiz kalır. Hatta bunun da ötesinde, bu problemler Amerikalı okur kitlesi açısından en geçerlisi midir? Canguilhem'in yapıtı, altını çizmemiz gerekir ki, çeşitli gerekçelerle alakalıdır. Öyleyse sorulacak soru şu: Bugün Canguilhem'i neden okumalı? Cevabı da bir yanıyla başka bir yaygın klişedir. Canguilhem'in selefi Bachelard kimya, fizik ve matematik “müspet bilimleri” için yeni bir tarihe göre bir yöntem icat etti; Canguilhem'in öğrencisi Foucault, insanın “müphem bilimleri” üzerine çalıştı; Canguilhem'in kendisi ise hayatını yaşam bilimleri kavramları tarihinin hatlarının (*liniments*)²³ izini sürmeye adadı. Müsadenizle, bugün bunun –normlar ve yaşam, ölüm ve enformasyon benzeri kavramların yenilenmiş ayrıntılarıyla

²² Dagognet, “Oeuvre”, s. 32.

²³ *Lineaments* (“hatlar, ayırt edici özellikler”) sözcüğü muhtemelen yanlış yazılarak *liniments* (merhemler) olarak bırakılmış. –çn.

birlikte– biyoloji bilimleri olduğunu belirtelim; bunlar bilimsel ve toplumsal alanda merkezi sahneyi elinde tutar; bunun sonucunda da Georges Canguilhem’e yönelik yenilenmiş ilgi söz konusudur.

1966 tarihli “Le Concept et la vie” [Kavram ve Yaşam] metninde Canguilhem çağdaş devrimi genetik ve moleküler biyoloji üzerinden analiz eder. Tarihsel bir güç gösterisi olan bu metin, biçim (ve deneyim) olarak yaşam kavramı kadar, Aristoteles’ten günümüze bu biçimin bilgisinin peşine düşer. Canguilhem, yaşam kavramının tarihinde sorunsallaştırmanın sürekliliğini ve cevapların süreksizliğini gösterir. Bu tarihsel yeniden inşa günümüzün yaşam kavramlaştırmasının analizi için temel teşkil eder. Canguilhem, James D. Watson ve Francis Crick’in [DNA’nın] çift sarmal yapısının keşfini, kod ve (hücre) ortamın (*milieu*) sabit bir etkileşim içinde olduğu enformasyon sistemi olarak çerçeveye alır. Genetik enformasyon ile etkisi arasında basit, tek yönlü nedensel ilişki bulunmaz. Mekanikten tutun enformasyon ve iletişim teorisine kadar, yeni bir yaşam kavrayışı, maddenin yapılaşmasında ve işlevlerin düzenleniminde değil, ölçek ile konumun mesaisinde yatar.²⁴ Şurası da önemli: Yaşamı enformasyon olarak anlayan yeni kavrayış, yaşamın canlı madde içinde “kaydedilmiş, dönüştürülmüş ve iletilmiş” bir *logos* olarak anlaşıldığı ölçüde Aristoteles’e yeniden iştirak eder.²⁵ Gelgelelim, Aristoteles’ten bu yana uzun bir yol katettik. Günümüzde yaygın şekilde ileri sürüldüğü şekliyle, yaşamın *telos*’u, ereği daha etolojiktir; insanları düşünseme ve belirsizliğe özel bir yer atfeden tefekküre dalmış şekilde değil, hayvan olarak, davranışları ise belirlenmiş olarak görür. Sosyobiyologlardan tutun İnsan Genomu Projesinin pek çok savunucusuna kadar, esas dogma koddur.

Canguilhem bu ereği reddeder. *Homo sapiens*, etologların (ya da çoğu moleküler biyoloğun) düşündüğü gibi sıkı sıkıya programlanmışsa, peki öyleyse yaşamı, hatalar tarihini ve hata karşısındaki zaferlerimizin tarihini nasıl açıklayabiliriz, diye sorar Canguilhem. Genetik hatalar artık enformasyonel hatalar olarak anlaşılır. Gene de böyle hatalar arasında önemli bir oranı, bir ortama uyumsuzluktan doğar. Bir kez daha, normallik temasını önceden verili bir durum olarak değil, yerleşik eylem olarak yeniden takdim etmiştir. Hayata tutunmak, eyleme geçmek, serpilmek için ihtiyaç duyduğu

²⁴ “Nouvelle”, s. 360.

²⁵ *A.g.y.*, s. 362.

enformasyonu edinmek üzere kendini yanlış yerde, çevreyle kurulan yanlış ilişkide konumlandırır, beşer elbet şaşar. Hayata tutunmak için hareket etmeli, hata yapmalı, uyum sağlamalıyız. Bu “hata yapma veya sürüklenme” durumu, sırf rastlantısal veya yaşama dışsal değildir, yaşamın temel biçimidir. Bilgi, bu yaşam kavrayışını takip edecek olursak, doğru enformasyonun peşinde “huzursuz bir arayıştır” (*une recherche inquiete*). Söz konusu enformasyon genlerde ancak kısmen bulunur. Genetik kodun neden ve nasıl etkinleştiği ve işlediği, sonuçlarının ne olduğu ancak yaşam, *le vivant* ve deneyim, *le vécu* bağlamında layıkıyla sorulup cevaplanabilecek sorulardır.

Sonuç

Michel Foucault, Canguilhem’e ithaf ettiği “La vie: l’expérience et la science” [Yaşam: Deneyim ve Bilim] adlı metninde Fransız düşüncesinde anlam ve deneyime vurgu yapan özne yönelimli yaklaşımlar ile nesnesi olarak bilgi, rasyonalite ve kavramları almış felsefeler arasındaki bölünmeyi betimlemiştir.²⁶ Retorik etki fevkaladedir. Sartre ve Merleau-Ponty’yi herkes duymuştur, ama uzmanlardan oluşan küçük bir grup dışında pek kimse Cavaillès’in matematikteki küme kuramının felsefesine dair çalışmasını veya Canguilhem’in refleks arkının tarihine ilişkin yazılarını gerçekten okumamıştır.²⁷ Diğerleri Paris’te hayatını yaşayıp el ilanları hazırlarken, çiftin öte tarafında direnişteki gözü kara, büyük faaliyetlere yapılan dokundurmalarla ironi daha da kışkırtıcı hale geldi (Cavaillès, Canguilhem’in de katıldığı direniş ağını şekillendirdikten sonra Naziler tarafından öldürülmüştü). Foucault bize hakikat ile siyaset arasındaki gizli bir ilişkiyi ifşa ediyor, başka bir entelektüel tipi işaret ediyordu; bu tipe göre, bütünlük ile otantiklik farklı biçim ve normları daraltmaktan başka bir şey yapmaz. Hoş, içeriden birinin mizahı da vardır burada; yirmi yıl önce Canguilhem aynı ayrımlara başvurarak 1930’larda bunları Cavaillès’e uygulamış, öznesiz bir felsefenin zorunlu olarak edilgenliğe ve eylemsizliğe varacağı çıkarımında bulunanlarla alay etmişti. 1930’larda Almanya’ya felsefi bir seyahate çıkmış ve oralarda hazırlanan tehlikelerle erkenden uyarılmış olan

²⁶ Michel Foucault, “La vie et la science”, *Revue de métaphysique et de morale*, no. 1 (1985), *Normal ve Patolojik*’e (Zone Books: New York, 1989) “Takdim” olarak İngilizceye çevrilmiştir. Türkçesi: “Yaşam: Deneyim ve Bilim”, *Felsefe Sahnesi. Seçme Yazılar-5* içinde, ed. Ferda Keskin, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Ayrıntı, 2011), s. 355-69.

²⁷ Jean Cavaillès, *Méthode axiomatique et formalisme: Essai sur le problème du fondement des mathématiques* (Paris: Hermann, 1938). *Remarques sur la formation de la théorie abstraite des ensembles* (Paris: Hermann, 1939). Canguilhem, *Vie et mort de Jean Cavaillès* (Ambialet: Les Carnets de Baudeser, 1976).

Cavaillès, Canguilhem'in bize anlattığına göre, nihayet savaş kapıyı çaldığında hiç tereddüt etmemişti.²⁸ Eylemlerini temellendirecek bir ahlak incelemesi yazmak yerine, mantık üzerine çalışmasını gücü yettiğince bitirdiği esnada direnişe katıldı. Bu kavram düşünürlerine göre hakikat ve siyaset ayrı alanlardı: İnsan, her birinin özgül olduğu görüşünü hiç kaybetmeden, iki alanda da eylemde bulunmaya etik açıdan mecburdu. Kesin düşünce ile ilkeli eylemden oluşan Cavaillès örneği, günümüzde hâlâ zorlayıcı olmakla beraber (bilhassa Fransız düşüncesine yönelik verili durumdaki yanlış anlama ve ahlakileştirme Ren'in ve Atlantik'in öte yanına doğru alıp başını yürümüştür), yenilenmiş bir kavramlaştırma gerektiriyor görünecekti. Yapısalcılığın ve Althusserciliğin yükselişi ve kısa ömürlü zaferi gösterdi ki hümanist öznenin kendisini sosyal bilimlerden çıkarması, ne ideolojiden bilime doğru bir epistemolojik sıçrayışın ne de daha etkili bir siyasal eylemin teminatını verir (artık bu teminatı onun yerine yarı-transandantal öznenin konması sağlar). Canguilhem'in yapıtları benzeri sorunları düşünmeye ve yeniden düşünmeye imkân vermekle beraber, geleceğe yönelik hazır çözümler sunmadığı besbellidir. Canguilhem'in bize öğrettiği üzere, tarih yoluna devam etmiş, kavramlar değişmiş, ortamlar dönüşmüşken geçmişten hazır çözümler devreye sokmak büyük bir hatadır – ciddiyeti bakımından sırf tarihi ilga etme, kavramları bulanıklaştırma ve ortamları homojenleştirme arayışında olanlara denk bir hatta. Canlılar hatalarını düzeltmeye muktedirdir ve Canguilhem'in yapıtı bunu yapma sürecine girmemiz için bize araçlar sunmaktadır.

²⁸ Jean Cavaillès, "Protestantisme et Hitlérisme: La crise du Protestantisme allemand", *Esprit*, Kasım 1993.